

Metaverse’te Dijital Ürünlere ve Avatara Yönelik Gerçekleştirilen Saldırıların İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi*

Cemil LİV

Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

İslam Hukuku Anabilim Dalı

Assoc. Prof. Dr., Çankırı Karatekin University Faculty of Islamic Sciences

Department of Islamic Law

Çankırı/TÜRKİYE

yzmliv@gmail.com | orcid.org/0000-0003-2937-5917

Özet

İnternet dünyasında yaşanan gelişmeler insanlara yeni ürünler ve platformlardan istifade imkânı sunmaktadır. Bu platformların en önemlilerinin başında Metaverse gelmektedir. Metaverse var olan diğer sosyal medya platformlarından farklı olarak avatarlar vasıtasıyla yeni bir dijital dünya ve yeni bir yaşam tecrübesi sunmaktadır. İkinci hayat (Second life) olarak isimlendirilen yeni dünyada insanlar fiziksel/gerçek yaşamlarından farklı olarak kendi arzularına uygun hayal ettikleri bir dünyayı inşa etmektedirler. Metaverse, diğer sosyal medya platformlarının kullanıcılarına sunduğu sohbet, video, fotoğraf paylaşımından farklı olarak gerçek dünyada var olan hemen her şeye yer vererek âdeta dijital bir yaşam merkezi imkânı sunmaktadır. İnsanlar kendi oluşturdukları avatarları ile bu yeni dijital yaşam merkezinde eğitimden spora, sanattan ticarete hemen her alanda farklı deneyimler ile karşı karşıyadır. Bu deneyimlere sahip olmak isteyen insanların birbirleriyle kurdukları ilişkileri neticesinde menfaat çatışmaları,

* Bu çalışma, “Metaverse ve Din” sempozyumunda sözlü olarak sunulan ve basılmayan “İslâm Ceza Hukuku Açısından Metaverse” adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş halidir.

Geliş/Received: 29.03.2023 | **Kabul/Accepted:** 26.06.2023 | **Yayın/Published:** 30.06.2023

Atıf/Citation: Liv, Cemil. “Metaverse’te Dijital Ürünlere ve Avatara Yönelik Gerçekleştirilen Saldırıların İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”. İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi 41 (Haziran 2023), 195-216./Liv, Cemil. “Evaluation of the Attacks on Digital Product and Avatar in Metaverse from the Perspective of Islamic Law”. Journal of Islamic Law Studies 41 (June 2023), 195-216. <https://doi.org/10.59777/ihad.1273365>

İntihal/Plagiarism: Bu makale en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

hak ihlalleri, kişisel ve toplumsal huzursuzluklar gibi istenmeyen sonuçlar da ortaya çıkabilmektedir. Bu problemlerin çözümü için müracaat edilecek mercinin neresi olacağı önemli bir tartışma konusudur. Gerçek dünyadaki hukuk sistemleri yeterli olacak mı yoksa Metaverse'e has hukuk kuralları mı oluşturulacak?

Hukuk sistemlerinin temel amacı insanların birbirleriyle ve toplumla olan ilişkilerini düzenlemek, toplumsal huzur ve refahı, kişisel hak ve özgürlükleri güvence altına alarak sosyal adaleti temin etmektir. Metaverse dijital yaşam merkezinde ticari ilişkilerin temel prensiplerinin, mülkiyet hakkının çerçevesinin belirlenmesi; ticari ve sosyal ilişkilerde kişisel hak ve özgürlüklerin korunması, suistimallerin engellenmesi, suç ve ceza tanımlarının yapılması, suçlunun tespitinin, yargılama usullerinin ve ceza infazının nasıl yapılacağına tespiti önem arz etmektedir. Metaverse dünyasının sağlıklı sürdürülmesi, kişi hak ve özgürlüklerin korunması için Metaverse kapsamında suç ve ceza kavramlarının çerçevesinin belirlenmesi gerekir. Metaverse'te mülkiyete saldıran, mala ve avatara zarar veren kişilerin cezalandırılması platformun devamlılığı için elzemdir. İslam hukukunda dinin, canın, malın, aklın ve neslin korunmasını temel gaye edinmiş çeşitli hukuki düzenlemeler getirilmiştir. Bu değerlere saldırı suça denk ceza prensibi kapsamında cezalandırılmıştır. Gerçek dünyada kişi hak ve özgürlükleri ile toplumsal düzeni korumak için getirilen bu düzenlemelerin Metaverse için nasıl uygulanacağı önemli bir sorundur. Bugün dünyanın pek çok yerinde dijital dünyada karşılaşılan problemlere hangi hukuk sistemi bağlamında çözüm sunulacağı tartışılmaktadır.

Bu çalışmada Metaverse'te meydana gelen hak ihlalleri, avatara veya dijital varlıklara saldırının hangi suç kapsamında değerlendirileceği, cezai müeyyidesinin olup olmayacağı soruları İslam hukukunun temel ilkeleri bağlamında cevaplandırılmaya çalışıldı. Metaverse'te yer alan ürünlere yönelik saldırıları değerlendirirken öncelikle bu ürünlerin hukuki niteliği belirlendi. Neticede insanlar arasında değer ifade eden ve hukuken istifade edilmesi caiz olan her şeyin mal olarak değerlendirilmesinin dijitalleşen dünyada pek çok sıkıntının ve ihtiyaçların giderilmesi için isabetli olacağı kanaatine ulaşıldı. Mal kapsamında değerlendirilen dijital ürünlere yönelik saldırının gerçek dünyada yer alan mallara saldırı gibi değerlendirilerek cezalandırılmasının isabetli olacağı ifade edildi. Metaverse'te avatara yönelik gerçekleştirilen saldırıların fiziksel bir zarar söz konusu olamayacağı için psikolojik etkileri dikkate alınarak manevi zarar kapsamına dâhil edilmesini ve “*Zarar giderilir.*”; “*Zarar vermek de zarara zararla karşılık vermek de yoktur.*” gibi temel kaideler çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşıldı.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Suç, Ceza, Metaverse, Avatar, Dijital Ürün.

Evaluation of the Attacks on Digital Product and Avatar in Metaverse from the Perspective of Islamic Law**

Summary

Developments in the internet world provide people with the opportunity to benefit from new products and platforms. Metaverse is one of the most important of these platforms. Unlike existing social media platforms, Metaverse offers a new digital world and a new life experience through avatars. In this new world called Second Life, people build a world they dream of according to their desires, different from their physical/real lives. Metaverse provides a digital life center by incorporating almost everything that exists in the real world, such as chatting, video, and photo sharing, as well as education, sports, art, and commerce. People are confronted with different experiences in almost every field with their avatars in this new digital life center. The relationships established between people who want to have these experiences can lead to unwanted consequences such as conflicts of interest, violations of rights, and personal and social unrest. It is an important subject of debate as to which authority to apply for the solution of these problems. Will the legal systems in the real world be sufficient, or will legal rules specific to Metaverse be created?

The basic aim of legal systems is to regulate people's relationships with each other and with society, ensure social justice by guaranteeing social peace and welfare, and protect personal rights and freedoms. In the digital life center Metaverse, it is important to determine the basic principles of commercial relationships, the framework of property rights, protection of personal rights and freedoms in commercial and social relationships, prevention of abuses, definition of crimes and penalties, and identification of how the offender will be detected, tried, and punished. It is necessary to determine the framework of crime and punishment concepts in Metaverse for the healthy continuation of the Metaverse world and the protection of individual rights and freedoms. It is essential to punish those who attack property, damage goods and avatars in Metaverse for the continuity of the platform. In Islamic law, various legal regulations have been made in this context, which aims to protect religion, life, property, mind, and offspring. Attacks on these values are punished within the scope of the principle of equivalent punishment for equivalent crimes. It is an important problem how these regulations, which are brought to protect personal rights and freedoms and social order in the real world, will be applied to Metaverse. How these regulations, which are brought to

---

** This study is the final version of an earlier announcement called "Metaverse in terms of Islamic Criminal Law", not previously printed, but orally presented at a symposium called "Metaverse and Religion", the content of which has now been developed and partially changed.

protect individual rights and freedoms and social order in the real world, will be applied to Metaverse is an important question. Today, in many parts of the world, it is debated which legal system will provide a solution to the problems encountered in the digital world.

In this study, it is attempted to answer within the context of the fundamental principles of Islamic law certain questions such as the violations against the rights and attacking the avatars or digital assets occurring in Metaverse will be evaluated under which type of crime and whether there will be a criminal penalty. When evaluating attacks on products in Metaverse, first the legal nature of these products was first determined. As a result, it was concluded that it would be appropriate to consider digital products that express value among people and are legally as property in the digital world, which will eliminate many problems and meet needs. It was expressed that attacks on digital products evaluated under the scope of property should be punished, just like attacks on goods in the real world. Since there is no physical damage in attacks on avatars in Metaverse, it was concluded that it should be evaluated within the scope of spiritual damage, taking into account the psychological effects, and within the framework of basic principles such as “the harm is compensated” and “there is no harm in giving harm in return”.

Keywords: Islamic Law, Crime, Punishment, Metaverse, Avatar, Digital Product.

Giriş

Bilim ve teknolojide yaşanan ilerleme sosyal medya platformlarını renklendirerek geliştirmiş, insanların arkadaş grupları ile mesajlaştıkları platformların yerini her türlü sosyal etkinliklerin ve ticaretin yer aldığı yeni fizik ötesi dünyalar almaya başlamıştır. Metaverse olarak adlandırılan bu dünyada sohbet ve paylaşımlardan farklı olarak avatarlar aracılığıyla yeni bir dünyada yeni bir yaşam tecrübesi sunulmaktadır. Metaverse, “insanların hiçbir fiziksel çaba harcamaksızın artırılmış sanal gerçeklik cihazları sayesinde tamamen zihinsel olarak kendilerini hissettikleri algusal evren”¹ e denir. Metaverse “insanların VR setler, AR gözlükleri, akıllı telefon uygulamaları ve diğer cihazları kullanarak bulabileceği, çalışabileceği ve oyun oynayabileceği sonsuz ve birbirine bağlı sanal topluluklar

---

¹ Ata Kurumsal Danışmanlık (ATA), “Türkiye’de Metaverse Hukuku” (Erişim 1 Ekim 2022).

dünyası”² ve “insanların, yerlerin ve nesnelerin dijital bir temsilinin yaşadığı dijital bir alan”dır.³ Metaverse’ün insanlara sunduğu fırsatları da kapsayan bir tanımı ise şu şekilde sunar:

*Metaverse, iletişim perspektifinden yeni bir gerçeklik, anlam dünyası ve iş birliği fırsatları sunan; kültürel, entelektüel ve ekonomik üretim için alt yapı ve etkileşim olanakları tanıyan; farklı gelişmiş teknolojilerin eş zamanlı ve entegre bir biçimde kullanıldığı; siber toplumsal bir düzlemdir.*⁴

İnsanlar Metaverse’te giyimden kozmetiğe, teknolojiden sağlığa, eğitimden kültür ve sanata çeşitli alanlarda sanal gerçeklik (*virtual reality*), artırılmış gerçeklik (*augmented reality*), karma gerçeklik (*mixed reality*) ve genişletilmiş gerçeklik (*extended reality*) kullanarak yeni ürün ve hizmetlere sahip olmaktadır.⁵ Kendileri için belirledikleri avatarları ile birlikte hayal ettikleri dünyayı yaşarlar. Bu durum Metaverse’e olan talebi ciddi seviyelere çıkarmıştır. Yapılan çalışmalarda Metaverse’ün 10 yıl içerisinde 1 milyar insan tarafından aktif olarak kullanılacağı⁶ ve bunun pazar büyüklüğünün 2,5 trilyon dolar olmasının beklendiği ifade edilmektedir.⁷

Metaverse, diğer sosyal medya platformlarının kullanıcılarına sunduğu sohbet, video, fotoğraf paylaşımından farklı olarak gerçek dünyada var olan hemen her şeye yer vererek âdeta dijital bir yaşam merkezi imkânı sunmaktadır. İnsanlar kendi oluşturdukları avatarları ile bu yeni dijital yaşam merkezinde eğitimden spora, sanattan ticarete hemen her alanda farklı deneyimler ile karşı karşıyadır. Metaverse’ün sunduğu imkânlar beraberinde sorumluluklar da getirmektedir. Zira 1 milyar insanın aktif kullanıcı olduğu bir platformda kişisel hakların, toplumsal huzur ve düzenin korunması önemli husustur. Metaverse ile oluşan toplumsal hayatın karmaşık ve çok boyutlu ilişkiler içeren yapısı menfaat çatışmaları, hak ihlalleri ve toplumsal düzensizlik gibi istenmeyen sonuçlar doğurabilmektedir. Nitekim Metaverse kullanıcısı arttıkça farklı hak

² National Public Radio (NPR), “Facebook wants to lean into the metaverse. Here’s what it is and how it will work” (Erişim 01 Ekim 2022); Thinktech STM Teknolojik Düşünce Merkezi (Thinktech), “Metaverse: Fırsatlar ve Tehditler” (Erişim 03 Ekim 2022).

³ Microsoft, “Microsoft Cloud at Ignite 2021: Metaverse, AI Hyperconnectivity in a hybrid World” (Erişim 01 Ekim 2022).

⁴ Oğuz Kuş, “Metaverse: Dijital Büyük Patlamada Fırsatlar ve Endişelere Yönelik Algılar”, *Intermedia International e-Journal* 8/15 (2021), 248.

⁵ Mustafa Bostancı - Gonca Uncu, “Metaverse Sanal mı Gerçek mi?”, *Dijital İletişimi Anlamak-2* (Konya: Palet Yayınları, 2021), 61; Kemal Gökhan Nalbant - Şevval Uyanık, “A Look At The New Humanity: Metaverse and Metahuman”, *International Journal of Computers* 7 (ts.), 7.Thinktech, “Metaverse: Fırsatlar ve Tehditler”.

⁶ Euronews, “Facebook bets big on the Metaverse. What is it?” (Erişim 07 Ekim 2022).

⁷ Thinktech, “Metaverse: Fırsatlar ve Tehditler”.

ihlalleri ile ilgili bilgiler de ortaya çıkmaktadır. Örneğin Meta şirketinin (facebook) Metaverse evreninde bir kadının tacize uğradığı basına yansdı.⁸ Dolayısıyla Metaverse’te başta hakaret, taciz, dolandırıcılık olmak üzere mal varlığına yönelik suçlar ve bilişim suçları gibi pek çok suç tipi ile karşılaşmak mümkündür. Bu sebeple hukuki düzenlemelerin yapılması ve gerekli tedbirlerin alınması elzemdir. Çalışmamızda sorunun çözümüne İslâm hukuku açısından katkı sunmak adına Metaverse’te kişisel verilere, dijital varlıklara, avatlara saldırı ve gerçekleşen hak ihlalleri gibi olumsuzlukların İslâm ceza hukukundaki suç tasavvuru ve ceza politikası açısından değerlendirilmesine yer verdik.

İslâm hukukunda hükümler, insanların dünya ve ahiretteki maslahatları, toplumsal huzur ve güven için konulmuştur.⁹ Suç kapsamında yer alan fiillerin yapılması toplumsal düzene, kişilerin hayatına, mallarına, iffet ve itibarlarına zarar verir. İnsanları suç işlemekten alıkoyacak, toplumsal düzenin bozulmasını engelleyecek, kişisel ve toplumsal zararlara neden olan şeylerden uzak durmasını sağlayacak en önemli husus ceza düzenlemesidir.¹⁰ Cezalar kamu yararını sağlamak veya zararlardan korumak için önemli bir düzenlemedir. Söz konusu düzenlemeleri toplumsal maslahatı da gözeterek kamu adına yapma yetkisi devlete verilmiştir. Nitekim “*Ra’iyye ya’nî teba’a üzerine tasarruf, maslahata menûttur.*”¹¹ kaidesi devletin toplumsal maslahatlara uygun hukuksal düzenlemeler yapmak, huzur ve sükûneti bozan fiillere karşı tedbir almak gibi görevi olduğunun altını çizmektedir.¹² İslâm hukukunda zarûrât-ı hamse olarak isimlendirilen din, can, akıl, nesil ve malın korunması temel ilke olarak belirlenmiş ve hukuki düzenlemelerde bu gaye hedef olmuştur.¹³ Ayrıca ceza hukuku ile ilgili temel ilkeler belirlenirken toplumsal düzenin korunması, adaletin sağlanması, suçtan sakındırma, suçlunun ıslahı ve mağdur ile yakınlarının teskin edilmesi de temel gaye kabul edilmiştir.¹⁴

Metaverse, insanlara mekân ve nesnelerin dijital bir temsiline oluşturulduğu üç boyutlu bir dünya, dijital yaşam merkezi sunmaktadır. Bu dijital platformlarda mal

⁸ Webteknoloji, “Bir Kadın Metaversede Tacize Uğradı” (Erişim 01 Ekim 2022); Hukuk ve Bilişim, “Metaverse ve Bilişim Hukuku” (Erişim 01 Ekim 2022).

⁹ Ebû Abdillâh (Ebû’l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Râzî, *el-Mahsûl* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, ts.), 5/173; Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî Şâtîbî, *el-Muvâfakât* (Kahire: Dâru İbn Affân, ts.), 1/234.

¹⁰ Nasir Khalil Jalal, “İslam Ceza Hukuku Perspektifinden Elektronik Suç”, çev. Osman Güman, *İslam Ceza Hukuku* (İstanbul: Lale Yayıncılık, 2017), 2/724.

¹¹ Cemalettin Şen, *Sistematik Mecelle: Kategorik Giriş ve Tam Metin* (Bursa: Emin Yayınları, 2022), 195, md. 58.

¹² Nazım Büyükbaş, “İslam Ceza Hukukunda Cezalandırma ve Maslahatların Korunması Arasındaki İlişki”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/34 (2013), 146.

¹³ İmâmü’l-Haremeyn Ebû’l-Meâlf Rüküddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî, *el-Burhân fî usûli’l-fikh* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1418/1997), 2/179; Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, 2/20.

¹⁴ Abdullah Çolak, *İslâm Ceza Hukuku* (Çorum: Kitap Dünyası Yayınları, 2018), 96.

varlığına veya avatarlara yönelik haksız fiillerin hangi kapsamda değerlendirileceği önemli bir konudur. Günümüzde internet üzerinden işlenen suçlar bilişim suçları kapsamında değerlendirilmektedir. Bilişim suçları ise “Doğrudan veya dolaylı olarak bilişim teknolojisinin müdahalesiyle gerçekleşen, maddi ve manevi mallara karşı saldırıları içeren her türlü fiil veya fiilden kaçınmadır.” gibi ifadelerle tanımlanmaktadır.¹⁵ Buna göre hırsızlık, dolandırıcılık, mülkiyete zarar verme, mahremiyeti ihlal, kumar, tehdit, hakaret ve cinsel suçların bilişim sistemleri üzerinden işlenmesi durumunda bilişim suçundan bahsedilir.¹⁶ Metaverse dijital bir yaşam merkezidir. İnsanlar bu platform içerisinde fiziki dünyada günlük hayatta yapabildikleri her şeyi Metaverse’te yapma imkânına sahip olsalar da Metaverse netice itibarıyla dijital bir platformdur. Bilgisayar ve telefon gibi internete ulaşabilen her cihazla Metaverse yaşam merkezine katılmak mümkündür. Bilgisayar ve internet aracılığıyla işlenen suçlar bilişim yoluyla işlenen suç kapsamında değerlendirildiği için Metaverse’te işlenen bu suçlar da aynı kapsamda ele alınabilir. Bilişim suçları kapsamında değerlendirilse de Metaverse’te mala veya avatarlara yönelik meydana gelebilecek olası saldırıların dikkatle incelenip suç tasavvuru ve cezaî müeyyide açısından değerlendirilmesinin yapılması gerekir. Aslında Metaverse’te meydana gelen suçların fiziksel dünyadaki suçlardan çok bir farkı yoktur. İhlal edilen hak ve oluşan zararlar çoğunlukla aynıdır. Özellikle de mala yönelik suçlarda sadece şekilsel bir fark (dijital bir ortamda gerçekleştiği için) söz konusudur. İslâm hukukunda fiziki dünyada karşılaşılan suçlar ve öngörülen cezai müeyyideler hakkında düzenlemeler yapılmıştır. Ancak Metaverse yaşam merkezinde dijital ürünlere ve avatarlara yönelik saldırı çok yeni bir mevzudur. Bununla birlikte konunun suç tanımlamaları, zarar mefhumu, ceza prensipleri ile cezaların maksat ve hedefleri bağlamında değerlendirilmesi mümkündür.

1. Suç Kavramı Açısından Metaverse

İslâm hukukunda cerime (الجريمة) kelimesi ile ifade edilen suç kavramı genel bir ifade ile “Şâri’in emirlerini ihmal ve yasaklarını ihlal etmek”¹⁷ veya “Allah’ın had veya ta’zîr ile cezalandırdığı şer’i yasaklardır.”¹⁸ şeklinde tanımlanmıştır. Suçun temel unsurlarını içerecek şekilde tarifi ise şu şekildedir: “Kanun koyucunun kanunla yasaklayıp karşılığında ceza

¹⁵ Jalal, “İslam Ceza Hukuku Perspektifinden Elektronik Suç”, 726-728; Atalay Bahar, “Bilişim Suçları, İletişim ve Sosyal Medya”, *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi* 10/3 (2018), 8; Yüksel Ersoy, “Genel Hukuku Korumaya Çerçevesinde Bilişim Suçları”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 49/3 (1994), 151.

¹⁶ Dinçer Akkuş, *İslam Ceza Hukukunda Bilişim Suçları* (Eskişehir: Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 74.

¹⁷ Muhammed Ebû Zehre, *el-Cerime ve'l-Ukûbe fi'l-fıkhi'l-İslâmi* (Kahire: Daru'l-Fikri'l-Arabi, ts.), 20.

¹⁸ Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye ve'l-vilâyâtü'd-dîniyye* (Kahire: Daru'l-hadis, ts.), 322.

takdir ettiği, sorumlu bir şahsın hukuka aykırı fiilleridir."¹⁹ Tanımda da belirtildiği üzere bir fiilin suç sayılması için kanunilik, maddi unsur, manevi unsur ve hukuka aykırılık olmak üzere temel dört unsuru (أركان الجريمة) barındırması gerekir.²⁰ Suçun kanunilik ilkesi fiilin suç sayılmasındaki yetkinin sınırlarını belirlediği gibi suça verilecek cezanın kanun tarafından belirlenmesiyle cezalandırmada keyfiliğe de engel olmaktadır.²¹ Nitekim İslâm hukukunda (لا جريمة و لا عقوبة إلا بالنص) "*Kanunsuz suç ve ceza yoktur*" ilkesi prensip olarak benimsenmiştir.²² Mezkur ilkeye göre naslara dayanmayan veya İslâm hukukunun temel kaynaklarına dayanarak devlet yetkililerince yasa hâline getirilmemiş bir fiil suç olarak vasıflandırılmaz. Bir fiilin suç sayılması için gerekli olan diğer şey ise maddi unsurdur. Buna göre bir şeyin suç sayılıp cezai müeyyide ile muhatap kılınması için düşünce aşamasında kalmaması eyleme dökülmesi gerekir. Dolayısıyla bir fiilin suç sayılması için icra veya ihmal şeklinde gerçekleşen bir hareket ve bu hareketin ortaya çıkardığı bir sonuç ve bu sonuçla hareketi birbirine bağlayan illiyet bağı olması gerekir.²³ Suçun oluşumu için aranan diğer özellik hukuka aykırı davranışın iradi fiille işlenmesidir. Manevi unsur olarak tanımlanan bu özellik Hz. Peygamber'den nakledilen "*Ameller niyetlere göredir*"²⁴ hadisinin bir sonucudur. Fiilin suç sayılabilmesi için hukuka aykırı eylemin icra veya ihmal yoluyla bilerek ve isteyerek işlenmiş olması gerekir.²⁵ Fiil kanunda belirtilen suç kapsamında yer alsa da bazı şartları taşıması sebebiyle yine kanunca suç kabul edilmiyorsa cezai müeyyide gerektirmez. Hukuka aykırılık unsuru başlığı altında değerlendirilen bu hususlar cezayı düşüren sebepler içerisinde yer alır.²⁶

Dijital yaşam merkezi hüviyetindeki Metaverse'te insanlar alışveriş merkezlerinden ürünler satın almakta, arsa gibi gayrimenkullere yatırımlar yapmaktadır. Söz konusu bu mülklere yönelik gerçekleşen fiillerin suç kapsamında değerlendirilmesi için zikredilen unsurları taşıması gerekir. Bu bölümde Metaverse'te gerçekleşmesi muhtemel saldırı nitelikli fiilleri dijital ürünlere yönelik ve şahsa yönelik fiiller şeklinde kategorize ederek değerlendirmesini yapacağız.

¹⁹ Çolak, *İslâm Ceza Hukuku*, 38.

²⁰ Muhammed Ebû Zehre, *el-Cerime ve'l-Ukûbe fi'l-fikhi'l-İslâmi*, 132.

²¹ Şamil Dağcı, *İslam Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Fiiller* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 32.

²² Abdulkâdir Udeh, *et-Teşriü'l-cinâiyyü'l-İslâmî mukârinen bi'l-kânûni'l-vad'î* (Beirut: Dâru'l-Kâtibi'l-Arabi, ts.), 1/117.

²³ Dağcı, *İslam Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Fiiller*, 33.

²⁴ Ebû Abdillah Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahih* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Bed'ü'l-vahy", 1; "Nikâh", 5.

²⁵ Muhammed Ebû Zehra, *el-Cerime ve'l-Ukûbe Fi'l-Fikhi'l-İslâmî: el-Cerime* (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabi, 1998), 132.

²⁶ Dağcı, *İslam Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Fiiller*, 42; Çolak, *İslâm Ceza Hukuku*, 65.

2. Metaverse'te Dijital Ürünler Yönelik Saldırı

Metaverse'te mali haklara ve mülkiyete yönelik saldırılar, burada yer alan ürünleri ele geçirme, yok etme, zarar verme veya başka birinin mülkiyetine intikal ettirme şeklinde gerçekleşebilir. Bu işlemlerin suç tasavvuru içerisindeki yerinin tespit edilmesi için öncelikle Metaverse'te yer alan ve fiziksel gerçekliği olmayan ürünlerin hukuki statüsünün belirlenmesi gerekir. İslâm hukukunda mal, “*tab’-ı insânî mâil olup vakt-i hâcet için iddihâr olunabilen şeydir ki menkûle ve gayrîmenkûle şâmil olur*”²⁷ şeklinde tarif edilir. Hanefî fakihlerince dile getirilen bu tanımda bir şeyin mal olarak kabul görmesi için kendisine ihtiyaç ve istek duyulması ile gerektiğinde kullanılmak üzere doğrudan saklanıp korunabilmesi kriterlerine sahip olması istenir.²⁸ Bu kriterlere göre insanların ihtiyacını gidermeyen ve fiziksel olarak saklanıp korunması mümkün olmayan şeyler mal olarak kabul edilmez.²⁹ Ancak sonraki dönem bazı Hanefî kaynaklarında “*İnsanların ihtiyaçları için yaratılan ve istenildiği zaman elde edilip kullanılabilen, insanın dışındaki her şeye mal denilir.*”³⁰ şeklindeki tanımlamalara yer verilmesi menfaatin mal kapsamında değerlendirildiğini gösterir. Osmanlı Usul-i Muhâkemât-ı Hukuk Kanununun 64. Maddesi de Mecelle'nin “*tab’-ı insânî mâil olup vakt-i hâcet için iddihâr olunabilen şeydir...*”³¹ biçimindeki mal tanımını tadil ederek yeni bir tanım ortaya koymuştur: “*Gerek a’yan, gerek menafî, gerek hukuk olsun, halk arasında tedavül edilegelen şeyler alelîtlak mal sayılır.*”³² Bu tariflere göre bir şeyin mal olarak kabul edilmesi, bütün insanların ya da bir grup insanın ona değer vererek talep etmesi ile olur.³³ İnsanlar arasında bir değer ifade eden ve hukuken istifade edilmesi caiz olan her şey mal kapsamında değerlendirilir. Bu yaklaşıma göre gelişen teknoloji ile birlikte ortaya çıkan ve istifa edilmesi mümkün olan her şey mal kapsamında değerlendirilebilir.³⁴

Metaverse son dönemde milyonlarca insan tarafından rağbet gören, farklı biçimlerde istifade edilen bir platformdur. Oradaki ürünlerde blockchain teknolojisi ile mülk

²⁷ Şen, *Sistematik Mecelle*, 195, md. 126.

²⁸ Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed İbn Nüceym, *el-Bahru’r-râik şerhu Kenzi’d-dekâik* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İslâmî, ts.), 5/277; Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr ‘ale’d-Dürri’l-muhtâr* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1412/1992), 4/501.

²⁹ Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2006), 3/12; Hasan Hacak, “Mal”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 27/462.

³⁰ İbn Nüceym, *el-Bahru’r-râik şerhu Kenzi’d-dekâik*, 5/277.

³¹ Mecelle, Mad. 126.

³² Fahri Demir, *İslam Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 30.

³³ İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr*, 4/501.

³⁴ Halit Çalış, “İslâm Hukuku Literatüründe Eşya Hukukunun Temel Kavramları ve Konu ve Kapsam Açısından ‘Milk’ Terimi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 2 (2003), 201-202.

edinilebilmekte, alınıp satılabilmektedir. Maddi bir varlığa sahip olmasalar da “*Gerek a‘yan, gerek menafi‘, gerek hukuk olsun, halk arasında tedavül edilegelen şeyler alelittlak mal sayılır.*”³⁵ tanımlaması dikkate alındığında insanlar tarafından talep gören ve iktisadi değeri olan dijital ürünleri mal kapsamında değerlendirmek mümkündür.³⁶ Metaverse’te yer alan ürünler mal kapsamına dâhil edildiğinde onların muhafaza edilmesi, olası saldırılara karşı tedbirler alınması ve failere yönelik cezai müeyyide uygulanması hususunda maddi haklar ve mallar gibi değerlendirilebilecektir. Bu sayede maddi varlığı olan ürünlere karşı işlenen bir fiilin suç sayılması için gerekli unsurlar Metaverse’te yer alan ürünler içinde geçerli olur. Bu durumda Metaverse’te ürünlere yönelik ele geçirme, saldırı gibi fiiller ve oluşacak hak ihlalleri mal varlığına yönelik suç kapsamına dâhil edilebilecektir. Mezkur fiilleri suç kapsamında değerlendirmemek veya bu ürünleri mal kapsamına dâhil etmeyerek suçun unsurlarının oluşmadığını ifade etmek, mağdur mülk sahibinin malının heder olması anlamına geleceği gibi bu tür saldırıların artmasına da neden olabilecektir.

Metaverse’te yer alan ürünlere yönelik saldırı mala karşı işlenen cürüm olarak nitelendirildiğinde bu ürünlerin sahibinin bilgisi olmadan başka bir mülkiyete aktarılması hırsızlık olarak tanımlanıp had cezası verilebilecek mi? sorusu akla gelir. Mala karşı işlenen suçların başında hırsızlık gelmektedir. Hırsızlık, korunan bir malı gizlice almak şeklinde tarif edilir.³⁷ Hırsızlık suçu tespit edildiğinde gerekli şartlarını taşıması hâlinde had cezası ile cezalandırılır.³⁸ Bu şartlar, failin ceza ehliyetine sahip olması, hırsızlığa konu olan eşyanın hırsızlık altında, mütekavim, menkul, nisap miktarında mali bir değeri olan mal olması, başkasının mülkiyetinde olması ve gizlice alınmış olması şeklinde sıralanabilir.³⁹ Metaverse ürünlerin çalınması durumunda verilecek cezanın niteliği hususunda bu şartların değerlendirilmesi gerekir. Haddi gerektirecek şartları taşıması hâlinde kişi had cezası ile cezalandırılacaktır. Şartları taşıyamaması durumunda ise uygun bir ta‘zir cezası verilecektir. Söz konusu bu şartlar içerisinde Metaverse ürünlerini diğer fiziksel ürünlerden ayıran en önemli hususların başında hırsızlık altında olması

³⁵ Demir, *İslam Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı*, 30.

³⁶ Dijital ürünlerin mal kapsamında değerlendirilmesi ile ilgili bkz. Cemil Liv, “İslâm Hukuku Açısından Nft Ve Metaverse Ürünlerin Satım Sözleşmesine Konu Olması”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 22/2 (2022), 1055-1086.

³⁷ Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr* (Beyrut: Matbaatü'l-Kübra'l-Emiriyye, 1317/1899), 5/354; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 3/351.

³⁸ el-Mâide 5/38.

³⁹ Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes‘ud b. Ahmed Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi‘ fi tertîbi’s-şerâi‘* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1406/1986), 7/65; Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed İbn Kudâme, *el-Mugnî* (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.), 9/104; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 5/354; Udeh, *et-Teşriü'l-cinâiyü'l-İslâmî mukârinen bi'l-kânûni'l-vad‘i*, 2/518.

şartı gelmektedir. Zira failin akil baliğ olması, malın başkasının mülkiyetinde olması (kendisinin mülkünde olduğunu iddia edeceği hukuki bir gerekçe olmaması) gibi hususlar fiziki mallarda da Metaverse ürünlerde de aynıdır. Hırsz, malın koruma altında olması anlamına gelmektedir.⁴⁰ Hırsızlık suçunun oluşması için koruma altındaki malın gizlice alınması gerekir. Zira Peygamber Efendimiz mealen “*Zorla malı gasbeden, herkesin gözü önünde alıp kaçan ve kendisine emanet bırakılan mala ihanet edene el kesme cezası yoktur.*”⁴¹ demiştir. Bu tür fiillere ta’zir cezası verilir. Hangi usullerin malın muhafazası (hırsz) anlamına geleceği hakkında örf belirleyici temel kriterdir. Malın gizlice alınmış olabilmesi için ise bulunduğu yerden alınması, mal sahibinin zilyetliğinden çıkarak hırsızın zilyetliğine girmesi gerekir.⁴² Metaverse’teki ürünler dijital varlık oldukları için fiziki mallar gibi saklanması mümkün değildir. Bununla birlikte Metaverse’teki ürünler güvenlik duvarları, şifrelemeler ve antivirüs programları gibi Metaverse’e has yöntemlerle koruma altında tutulmaktadır.⁴³ Bu koruma şekillerinin hırsz şartını yerine getirdiğini ifade etmek mümkündür. Ancak Metaverse platformlarında yer alan ürünlerin kendileri has yöntemlerle muhafaza edilmesinin hırsz olarak kabulü hususundaki ihtilafların haddi gerektiren hırsızlık olarak tanımlanmasında şüphe oluşturacağı göz ardı edilmemelidir. Bu sebeple Metaverse ürünlere yönelik saldırıların suç kapsamında değerlendirilmesi elzem olmakla birlikte ta’zir cezası tercih edilmesi daha isabetli gözükmektedir.

Metaverse platformlarında yer alan ürünlere yönelik saldırılarda değerlendirilmesi gereken bir diğer husus da bu ürünlerin bir başkasının zilyetliğine geçirilmesi mümkün olsa da farklı platformlara taşınmamasıdır. Dolayısıyla bu ürünler herhangi bir şekilde sahibinin izni olmadan ele geçirilirse hırsızlık suçunda verilecek had cezası için temel şartlar arasında gösterilen menkul mal olma şartı yerine gelmemektedir. Ancak dijital ürünlerin nakli şekil itibarıyla fiziksel ürünlerden farklıdır. Dijital ürünlerde fiziken ürün başka yere taşınmasa da hırsızın zilyetliğine geçmektedir. Dolayısıyla malın menkul olması hususunda günün koşul ve şartlarına göre belirlenmiş örf temel esas olarak alınabilir. Bu durumda dijital ürünlerin muhafaza edildiği yerden alınmasındaki temel örf yerine gelmişse mezkûr şartın oluştuğu ifade edilebilir. Ancak bu hususta da oluşacak ihtilaflar da -hırsz şartındaki gibi- had cezasına engel bir şüphe olarak değerlendirilebilir.

⁴⁰ Ömer Nasûhi Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhat-ı Fıkhiyye Kâmusu* (İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, 1985), 3/15; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010), 193.

⁴¹ Buhârî, “Hudud” 11.

⁴² Yaşar Yiğit, *İslam Ceza Hukuku Hükümlerinin Yürürlüğü* (Ankara: Sistem Ofset Yayıncılık, 2012), 70.

⁴³ Konu hakkında benzer bir değerlendirme için bkz. Jalal, “İslam Ceza Hukuku Perspektifinden Elektronik Suç”, 732.

Metaverse’te karşılaşılabilen en önemli tehlikelerden birisi kişisel verilere yönelik hak ihlalleridir. Kişisel veri, “*Kimliği belirli veya belirlenebilir gerçek kişiye ilişkin her türlü bilgi*” demektir.⁴⁴ Enformasyon toplumu olarak adlandırılan günümüz toplumlarında en önemli değerlerden biri de kişisel verilerdir. Verilerin yetkisiz kişilerin eline geçmesini, içeriklerini oluşturan enformasyonun öğrenilmesini engelleyecek tedbirler alınması önem arz etmektedir. Örneğin mer’î hukuk sisteminde maddi varlıklar eşya olarak kabul edilir ve bunlara yönelik saldırılar mal varlığına yönelik suçlar kapsamında değerlendirilir. Kişisel veriler ise maddi varlığı olmadıkları için eşya olarak kabul edilmediğinden farklı bir hukuki düzenleme ile koruma altına alınmıştır.⁴⁵ Türk Ceza Kanunu açısından verilerin mal kapsamında değerlendirilmesi mümkün görülmezken bu durum İslâm hukuku açısından nasıl değerlendirilebilir? İslâm hukukunda “*İnsan tabiatının meylettığı, ihtiyaç zamanı için biriktirilebilen, mülkiyete konu olabilen maddi, manevi mallar ve haklardır.*”⁴⁶ şeklindeki mal tanımı dikkate alındığında insanların edindiği (temevvül) ve faydalandığı (intifa) şeyler mal olarak değerlendirilir. Kişisel veriler normal şartlarda kişinin kendisinin mal olarak mülkiyetine alabileceği veya mal olarak istifade edebileceği bir şey değildir. Ancak bilişim teknolojisinde yaşanan gelişmeler sonrasında kişisel veriler pek çok firma tarafından talep edilen, iktisadi değeri haiz, güvenlik tedbirleri ile koruma altına alınan ürün hâline gelmiştir.⁴⁷ Her ne kadar Hanefîler müstakil fiziki varlığı bulunmayan şeyleri mal olarak kabul etmeseler de çoğunluğa göre “*kendisinden faydalanılan ya da faydalanılması mümkün olan her şey*” mal olarak tanımlanmıştır.⁴⁸ Özellikle muasır İslâm hukukçularının çoğunluğu menfaat ve hakları maddi olmayan mütekavvim mal olarak tanımlamıştır.⁴⁹ Değişen ve gelişen teknoloji ile birlikte ortaya çıkan pek çok yeni ürünün mal olarak değerlendirilip değerlendirilmemesi noktasında maddi varlıktan ziyade mali değer ve yaygın kullanım vasfı ön plana çıkmaya başlamıştır.⁵⁰ Kişisel verilerin de son dönemde iktisadi değeri olan bir ürün olarak talep edilmesi dikkate alındığında menfaat ve haklar gibi maddi olmayan mütekavvim mal olarak değerlendirilebilir. Bu durumda alım satımına konu olması ve kendisinden istifade edilmesi

⁴⁴ Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK), Kişisel Verileri Koruma Kurulu (2016), md. 3.

⁴⁵ Muammer Ketizmen, *Türk Ceza Hukukunda Bilişim Suçları* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006), 81.

⁴⁶ Nihat Dalğın, “İslam Hukukuna Göre Satım Sözleşmesi Açısından Mal Kavramı”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (1999), 108.

⁴⁷ Akkuş, *İslam Ceza Hukukunda Bilişim Suçları*, 79.

⁴⁸ Bedruddîn Muhammed b. Bahâdir Zerkeşî, *el-Mensûr fi'l-Kavâid* (Kuveyt: Vizaratü'l-Evkâf, 1405/1985), 3/222.

⁴⁹ Nihat Dalğın, *Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular* (Samsun: Etüt Yayınları, 2010), 81.

⁵⁰ Ayşe Sezer, “Telif Hakları Özelinde İslam Hukukunun Fikri Mülkiyet Yaklaşımına Dair Bir Araştırma”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (2000), 1004.

mümkün olduğu gibi kişisel verilerin ihlali de suç olarak kabul edilebilir. Zira bu verilerin ele geçirilmesi, silinmesi, üçüncü şahıslara aktarılması ilgili kişinin haklarını ihlal edeceği gibi, farklı zararlara maruz kalmasına da neden olabilecektir.⁵¹ Bu bilgilerden hareketle Metaverse platformunda yer alan kişisel verilerin maddi olmayan mal olarak kabul edilmesi ve bunlara yönelik saldırıların mala yönelik suç kapsamında değerlendirilmesi mümkün gözükmemektedir. Zira verilerin ele geçirilmesi faile haksız kazanç sağladığı gibi mağdur kişi açısından pek çok zararla sonuçlanacak bir hak gasbı olmaktadır. Metaverse'teki veriler mal olarak kabul edildiğinde kişisel verilerin ele geçirilmesinin hırsızlık kapsamında değerlendirilmesi mümkün olacak ve gerekli şartları taşıması durumunda faile had cezası verilebilecektir. Had cezası ile ilgili temel şartların bulunmaması durumunda ise suçun niteliğine uygun bir ta'zîr cezası verilecektir.⁵²

3. Avatara Yönelik Saldırıları

Metaverse insanlara dijital bir yaşam merkezi sunan platform olduğu için gerçek kişilerle avatarlar arasında fiziksel olarak bir etkileşim normal şartlarda söz konusu değildir. Bununla birlikte Metaverse gerçekliği artırılmış ürünlerle birlikte dijital dünyayı fiziksel olarak hissetme imkânı da sunmaktadır. Bu imkân beraberinde sorunlar da getirmektedir. Avatalara yönelik hakaret, fiziksel saldırı, taciz bu sorunların en önemlilerindedir. Nitekim Meta şirketinin (facebook) Metaverse evreninde bir kadının tacize uğradığı basına yansdı.⁵³ Dolayısıyla Metaverse'de avatalara yönelik gerçekleştirilen bu tür saldırıların ceza hukukunun suç tasavvuru açısından konumunun belirlenmesi önem arz etmektedir.

Metaverse'te avatalara yönelik taciz, darp gibi saldırıların avatara fiziksel anlamda bir zarar vermesi mümkün değildir. Zira avataların maddi varlıkları yoktur. Ancak gelişen teknoloji ile birlikte avatara yönelik fiziksel temas temsil ettiği gerçek kişi tarafından hissedilmektedir. Nitekim Meta platformunda tacize uğradığını ifade eden kişi fiziksel olarak herhangi bir durum söz konusu olmasa da psikolojik olarak olumsuz bir şekilde etkilendiğini ifade etmiştir.⁵⁴ Ayrıca Metaverse platformları geliştirdikleri gerçekliği artırılmış giysilerle avatara yönelik temasların fiziksel olarak hissedilmesinin mümkün olacağını ifade etmişlerdir.⁵⁵ Nitekim elektromiyografi özellikli dokunsal

⁵¹ Akkuş, *İslam Ceza Hukukunda Bilişim Suçları*, 79; Adnan Akalın, *İslam Ceza Hukukunda Hırsızlık Suçu ve Çalınan Mal İle İlgili İhtilaflar* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 118.

⁵² Akkuş, *İslam Ceza Hukukunda Bilişim Suçları*, 80.

⁵³ Webtekno, "Bir Kadın Metaversede Tacize Uğradı"; Hukuk ve Bilişim, "Metaverse ve Bilişim Hukuku".

⁵⁴ Nergis Televizyonu (NTV), "Metaverse'de Kadına Yönelik Cinsel Taciz" (Erişim 28 Ekim 2022).

⁵⁵ Teknovr, "Meta'nın İnsan-Bilgisayar Etkileşimi Dokunsal Eldivenleri 7 Yıllık Geliştirme Süreci" (Erişim 09 Ekim 2022); Bigumigu, "Metaverse'de Fiziksel Acıyı Hissetmek" (Erişim 09 Ekim 2022).

eldivenler aracılığıyla dokunulan her şey hissedilebilir.⁵⁶ Geliştirilen kulaklıklarla avatarın dudaklar, dil ve dişine dokunan her şeyi fiziksel olarak hissetmek mümkündür.⁵⁷ Hatta tüm bedende acıyı hissetmeyi sağlayacak özel giysiler tasarlandığı bilgisi paylaşılmaktadır.⁵⁸ Özellikle metahuman çalışmaları başarıyla tamamlandığında hissetme konusunda çok farklı aşamalara geçilebilecektir.⁵⁹ Bu durumda avatarlara yönelik saldırılar, temsil ettikleri insanlar tarafından hissedilmekte ve maddi olmasa da manevi zarar söz konusu olabilmektedir.

Zarar genel manada “kişinin isteği dışında onun mal varlığında veya mal varlığı dışındaki hukuksal değerlerinde meydana gelen eksilme, ayıp ve hasar” olarak tanımlanır.⁶⁰ Manevi zarar ise “kişinin mal varlığı dışındaki şan, şöhrat, itibar, haysiyet, şeref gibi kişilik haklarına yönelik her türlü sözlü ya da fiili saldırılar neticesinde meydana gelen zarardır.”⁶¹ Manevi zarar ile kişinin duygu dünyasında üzüntü, acı, endişe ve sıkıntı hisleri oluşmaktadır.⁶² Bu veriler dikkate alındığında Metaverse’te avatarla yönelik saldırıların ve bu saldırıların neticelerinin İslâm hukuku açısından zarar kavramı kapsamında değerlendirilmesi mümkündür. İslâm hukukunda zararın önlenmesi ve ortaya çıktığında giderilmesi temel bir hukuk prensibi olarak benimsenmiştir.⁶³ Nitekim Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) لَا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ “Zarar vermek de zarara zararlar karşılık vermek de yoktur.” ifadesi ile bu konudaki temel prensibi ortaya koymuştur.⁶⁴ Bu hadis dikkate alınarak İslâm hukukunda “Zarar ve mukâbele bi’z-zarar yoktur”⁶⁵, “Zarar, izâle olunur”⁶⁶ gibi temel kaideler oluşturulmuş ve meydana gelen zararın telafi edilmesi ilke olarak benimsenmiştir. Bu veriler ışığında Metaverse’te avatarla yönelik gerçekleştirilen haksız fiiller neticesinde kişide meydana gelen zararların giderilmesi İslâm hukukunun temel bir prensibi olarak zikredilebilir.

⁵⁶ Teknovr, “Meta’nın İnsan-Bilgisayar Etkileşimi Dokunsal Eldivenleri 7 Yıllık Geliştirme Süreci”.

⁵⁷ Teknotechnic, “Metaverse’de Öpüşmek Mümkün Oluyor” (Erişim 25 Ekim 2022).

⁵⁸ Bigumigu, “Metaverse’de Fiziksel Acıyı Hissetmek”.

⁵⁹ Nalbant - Uyanık, “A Look At The New Humanity: Metaverse and Metahuman”, 9.

⁶⁰ Bilal Aybakan, “Zarar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 44/131; Ercan Eser, *İslam Hukukunda Haksız Fiil ve Haksız Fiilden Doğan Sorumluluk* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 118; Yunus Araz, “İslâm Hukukunda Manevî Zararların Malî Tazmini”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2016), 121.

⁶¹ Abdullah Benli, *İslâm Hukukunda Manevi Tazminat* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997), 40.

⁶² Araz, “İslâm Hukukunda Manevî Zararların Malî Tazmini”, 130.

⁶³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), “Ahkâm”, 17.

⁶⁴ İbn Mâce, “Ahkâm”, 17.

⁶⁵ Mecelle, Mad. 19.

⁶⁶ Mecelle, Mad. 20.

Avatara yönelik saldırılar neticesinde avatarın temsil ettiği kişinin maruz kaldığı psikolojik zararın giderilmesi temel prensip olarak kabul edilerek mağduriyet giderilmeye çalışılsa da benzer saldırıların oluşmaması için hukuki müeyyidelerin düzenlenmesi gerekmektedir. Buna göre avatara yönelik saldırı neticesinde gerçek kişide meydana gelen psikolojik zararlar nedeniyle faile herhangi bir cezai müeyyide verilip verilmeyeceği değerlendirilmelidir.

Avatara yönelik saldırılar suç kapsamına dâhil edildiğinde bu fiilleri gerçekleştiren avatlara mı yoksa onların temsil ettiği kişilere mi cezai müeyyide uygulanacağını tespit edilmesi gerekir. Metaverse'te şahsa yönelik gerçekleştirilen haksız fiillerin faillerinin tespitinde avatarın hukuki niteliği önem arz etmektedir. Diğer bir ifadeyle avatarın bir insanın Metaverse'teki sanal temsili/sanal kimliği olarak mı yoksa ayrı bir hükmi şahıs olarak mı değerlendirileceğinin tespit edilmesi önem arz etmektedir.

Şahıs, hukuk literatüründe “*hukuk sistemlerinin kendisine haklar tanıdığı ve onu yükümlülüklerden sorumlu tutmak suretiyle muhatap kabul ettiği hak süjesi*” olarak tanımlanır.⁶⁷ İnsanın mevcudiyetine bağlı fizik ve manevi, hukuki değer ve varlıkların bütünü şahsiyet olarak ifade edilmiştir.⁶⁸ Şahıs kavramı sadece insanı nitelendirmek için kullanılırken, toplumsal ihtiyaçların zorunlu kılması ile birlikte oluşan birlikleri tanımlamak için hükmi şahıs kavramı da kullanılmaya başlanmıştır. Hükmi şahıs, “*Belirli bir gayeyi gerçekleştirmek üzere bağımsız bir varlık hâlinde teşkilatlanmış olup haklara ve borçlara sahip olma ehliyeti hukuk düzenince kendilerine tanınmış bulunan şahıs ve mal toplulukları*” şeklinde tanımlanır.⁶⁹ Tanımda da dikkat çekildiği üzere hükmi şahıslar belirli bir gaye etrafında hakiki şahıs toplulukları tarafından oluşturulmaktadır.⁷⁰ Hükmi şahısla ilgili ortaya atılan teoriler bizlere avatarın hukuki yeri hususunda ipuçları vermektedir. Hükmi şahıs faraziyeden ibaret gören ve sadece hukuki bir temsil olarak ifade eden anlayışa göre hükmi şahısların iradeleri yoktur. Kanun koyucu tarafından bazı temel ihtiyaçları gidermek için zarurete binaen gerçekte olmamasına karşın suni olarak ortaya çıkartılmıştır. Hakiki şahısların iradeleri hükmi şahsın iradesi farz edilmektedir. Hükmi şahıslar sadece temsil ettikleri hakiki şahısların yapmış oldukları hukuki muamelelerle sorumlu

⁶⁷ Hüseyin Tekin Gökmenoğlu, *İslâm Hukukunda Şahsiyet Hakları* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1991), 33; İbrahim Kafi Dönmez, “Şahıs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 38/270; İhsan Tarakcıoğlu, *Türk Medenî Hukuku* (Ankara: Emel Matbaacılık, 1974), 88.

⁶⁸ Mustafa Uzunpostalcı, “İslâm Hukukunda Şahsiyet ve Hakiki Şahıs”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 7 (2006), 57.

⁶⁹ Turgut Akıntürk, *Medeni Hukuk* (İstanbul: Beta Yayınları, 2004), 174.

⁷⁰ Hasan Hayri Çırak, *İslâm Hukukunda Hükmi Şahsiyet* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001), 68.

tutulurlar. Dolayısıyla hükmi şahsın haksız fiilleri nedeniyle sorumlu tutulması söz konusu olamaz. Zira hükmi şahsın varlığı bir faraziye'dir.⁷¹ Avatar da bu şekilde değerlendirilebilir. Aslında avatarlar insanların Metaverse'te kendilerini temsil etmeleri için ortaya çıkardıkları sanal şeylerdir. Herhangi bir iradeleri söz konusu değildir. Dolayısıyla avatarların, haksız fiillerinden sorumlu tutulmaları mümkün değildir. Haksız fiille ortaya çıkan zarardan avatarın temsil ettiği hakiki şahıs sorumlu olacaktır.

İslâm hukuku açısından konuyu değerlendirdiğimizde avatarın gerçek kişinin kontrolünde, onun iradesine bağlı olarak hareket eden bir ürün olarak değerlendirilmesi gerekeceği kanaatindeyiz. Bu durumda avata yönelik gerçekleştirilen saldırıların faili gerçek kişilerdir ve cezai sorumluluk da ona aittir. Peki dijital bir platformda dijital bir ürün olan avata yönelik saldırı nedeniyle gerçek kişi ceza alır mı? Bu soru normal sanal âlem için sorulsa olumsuz cevap verilebilir. Ancak Metaverse'ün gerçeği artırılmış bir yaşam merkezi olması, avatarla temasların gerçek kişiler tarafından hissedilmesi nedeniyle manevi de olsa zararın ortaya çıkması, avata yönelik saldırılar nedeniyle hakiki şahısların ceza almasını gerektirebilir. Nitekim İslâm hukukunda kişilerin maruz kaldıkları manevi zararlar neticesinde failerin cezalandırılması mümkündür. Zira Kur'ân-ı Kerîm'de alay etmek ve lakap takmak gibi fiiller manevi zarar kapsamında değerlendirilmiş ve yasaklanmıştır. Ayrıca namuslu kadınlara zina iftirasında bulunarak onların şahs-ı ma'nevîlerinde zarara sebebiyet verenlerin cezalandırılacağı ifade edilmiştir: “İffetli kadınlara iftira atan, sonra da dört şahit getiremeyen kimselere seksen sopa vurun ve artık onların şahitliklerini asla kabul etmeyin. İşte onlar yoldan çıkanların ta kendileridir.”⁷² Buna göre Metaverse'te avata yönelik saldırı neticesinde gerçek kişide (avatarın temsil ettiği kişi) manevi zarar oluşmasına neden olacak failerin cezalandırılması İslâm hukuku açısından mümkün görülebilir.

Metaverse kullanımı yaygınlaştıkça başta taciz olmak üzere pek çok olumsuz fiillerde de artış yaşanması beklenmektedir. Bunların engellenmesi için ilgili platformlar kişisel sınırları genişleterek (*personal boundary*) teması engelleyecek tedbirler almaktadır.⁷³ Ayrıca bazı ülkeler yasal düzenlemelere giderek Metaverse'te işlenen suçların fiziksel dünyada işlenmiş olarak kabul edilmesi gibi uluslararası güvenlik tedbirlerinin alınması yönünde çalışma taleplerini dile getirmektedirler.⁷⁴ İslâm hukuku açısından Metaverse'te avata yönelik saldırılar neticesinde oluşan zararların giderilmesi ve

⁷¹ Çırak, *İslâm Hukukunda Hükmi Şahsiyet*, 62.

⁷² Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Meâli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), en-Nûr, 24/4.

⁷³ Nergis Televizyonu (NTV), “Metaverse'de Taciz Karşısı Önlem” (Erişim 29 Ekim 2022).

⁷⁴ Consumer News and Business Channel (CNBC), “Serious Crime In The Metaverse Should Be Outlawed By The U.N.” (Erişim 29 Ekim 2022).

faillerin cezalandırılması mümkündür. Ancak bu tür saldırıların fiziksel dünyada şahsa yönelik gerçekleştirilen saldırılarla eşit görülmesi çok mümkün gözükmemektedir. Bununla birlikte konunun hukuksal çerçevesinin çizilerek, avatara yönelik hangi fiillerin suç kapsamına dâhil edileceği ve failine uygulanacak müeyyidelerin neler olacağı ile ilgili uluslararası hukuki düzenleme yapılması elzemdir. Özellikle Metaverse platformlarının merkeziyetsiz yapısı konu hakkında uluslararası bir düzenlemenin olmasını gerekli kılmaktadır.

Sonuç

Metaverse, insanlara mekân ve nesnelerin dijital bir temsilinin oluşturulduğu üç boyutlu bir dünya, dijital yaşam merkezi sunmaktadır. Bu deneyimlere sahip olmak isteyen insanların birbirleriyle kurdukları ilişkiler neticesinde menfaat çatışmaları, hak ihlalleri, kişisel ve toplumsal huzursuzluklar gibi istenmeyen sonuçlar da ortaya çıkabilmektedir. Söz konusu platformların ceza hukuku açısından değerlendirilmesi, olası suç tanımlarının ve cezai müeyyidelerinin belirlenmesi yaşanabilecek uyuşmazlıkların ve hak ihlallerinin önüne geçilmesi için elzemdir. Bu çerçevede İslâm hukuku açısından Metaverse'te yer alan dijital ürünlere ve avatarlara yönelik saldırıların değerlendirilmesine yer verdiğimiz çalışmada elde ettiğimiz sonuçları şu şekilde sıralayabiliriz:

İslâm hukukunda fiziki dünyada karşılaşılan haksız fiillerle ilgili olarak tanımlamalar, suçun unsurları, ceza prensipleri, maksat ve hedefleri ile ilgili ilkeler belirlenmiştir. Zarûrât-ı hamse olarak adlandırılan can, din, akıl, nesil ve malın korunması bu ilkelerin temel gayesi olmuştur. Metavese dâhil olmak üzere ortaya çıkan yeni ürünlerin bu ilkeler ışığında değerlendirilmesi mümkündür.

Metaverse'te yer alan ürünlere yönelik saldırıların değerlendirilmesinde en önemli husus bu ürünlerin hukuki niteliğidir. İslâm hukukunda malın tanımlanması hususunda farklı yaklaşımlar olsa da insanlar arasında değer ifade eden ve hukuken ifade edilmesi caiz olan her şeyin mal olarak değerlendirilmesi dijitalleşen dünyada pek çok sıkıntının ve ihtiyaçların giderilmesi için isabetli olacaktır. Bu durumda Metaverse'te yer alan ve milyonlarca insan tarafından talep gören dijital ürünler mal kapsamına dâhil edilecektir. Metaverse'te yer alan ürünler mal olarak kabul edildiğinde onların muhafaza edilmesi, olası saldırılara karşı tedbirler alınması ve failere yönelik cezaî müeyyide uygulanması hususunda diğer mallar gibi değerlendirilebilecektir. Bu sayede maddi varlığı olan ürünlere karşı işlenen bir fiilin suç sayılması için gerekli unsurlar Metaverse'te yer alan ürünler için de geçerli olacaktır.

Metaverse'te avatara yönelik gerçekleştirilen saldırılarda fiziksel bir zarar söz konusu olmasa da gerçekliği artırılmış ürünlerin kullanılması nedeniyle gerçek kişiler

tarafından fiziksel temas hissedebilmektedir. Bu husus maddi olmasa da psikolojik etkilerle manevi zararı gündeme getirmektedir. İslâm hukuku açısından oluşan manevi zararların “Zarar giderilir” ve “Zarar vermek de zarar zararlar karşılık vermek de yoktur” gibi temel kaideler çerçevesinde giderilmesi gerekir. Ortaya çıkan zararın giderilmesi avatarlara yönelik olası saldırıları engellemek için önemlidir. Ancak manevi zarar da olsa buna sebebiyet veren faillerin cezalandırılması, suçun engellenmesi ve tekrarının yaşanmaması açısından gerekli bir husustur. Nitekim İslâm hukukunda zina iftirasında olduğu gibi manevi zarara sebebiyet veren kişiler cezai müeyyideye muhatap kılınmaktadır. Avatarlar irade sahibi insanları temsil etmek için gerçek kişiler tarafından kullanılan araçlardır. Dolayısıyla ortaya çıkan zararın faili bir başka avatar da olsa cezai sorumluluk onları kullanan irade sahibi hakiki şahıslardadır. Bu sebeple Metaverse’te avatare yönelik gerçekleştirilen saldırılar nedeniyle hakiki şahıslar cezalandırılır.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur./It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Çıkar Çatışması/Competing Interests: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder./The author declare that have no competing interests.

Finansman/Funding: Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder./The author acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça

- Akalın, Adnan. *İslam Ceza Hukukunda Hırsızlık Suçu ve Çalınan Mal İle İlgili İhtilaflar*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Akıntürk, Turgut. *Medeni Hukuk*. İstanbul: Beta Yayınları, 2004.
- Akkuş, Dinçer. *İslam Ceza Hukukunda Bilişim Suçları*. Eskişehir: Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Araz, Yunus. “İslâm Hukukunda Manevî Zararların Malî Tazmini”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2016), 119-148.
- Aybakan, Bilal. “Zarar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/130-134. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- Bahar, Atalay. “Bilişim Suçları, İletişim ve Sosyal Medya”. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi* 10/3 (2018).
- Benli, Abdullah. *İslâm Hukukunda Manevi Tazminat*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Doktora Tezi, 1997.

- Bilmen, Ömer Nasûhi. *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhat-ı Fıkhiyye Kâmusu*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, 1985.
- Bostancı, Mustafa - Uncu, Gonca. “Metaverse Sanal mı Gerçek mi?” *Dijital İletişimi Anlamak-2*. 58-69. Konya: Palet Yayınları, 2021.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *el-Câmi’u’s-sahih*. 6 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Büyükbâş, Nazım. “İslam Ceza Hukukunda Cezalandırma ve Maslahatların Korunması Arasındaki İlişki”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/34 (2013), 144-170.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf. *el-Burhân fî usûli'l-fikh*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997.
- Çalış, Halit. “İslâm Hukuku Literatüründe Eşya Hukukunun Temel Kavramları ve Konu ve Kapsam Açısından ‘Milk’ Terimi”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 2 (2003), 182-205.
- Çırak, Hasan Hayri. *İslâm Hukukunda Hükmî Şahsiyet*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001.
- Çolak, Abdullah. *İslâm Ceza Hukuku*. Çorum: Kitap Dünyası Yayınları, 2018.
- Dağcı, Şamil. *İslam Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Fiiller*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Dalgın, Nihat. *Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular*. 2 Cilt. Samsun: Etüt Yayınları, 2010.
- Dalgın, Nihat. “İslam Hukukuna Göre Satım Sözleşmesi Açısından Mal Kavramı”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (1999), 97-127.
- Demir, Fahri. *İslam Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.
- Dönmez, İbrahim Kafi. “Şahıs”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/270-273. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Ebû Zehra, Muhammed. *el-Cerîme ve'l-Ukûbe Fi'l-Fıkhi'l-İslâmî: el-Cerîme*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabi, 1998.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010.
- Ersoy, Yüksel. “Genel Hukuku Koruma Çerçevesinde Bilişim Suçları”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 49/3 (1994), 149-183.
- Eser, Ercan. *İslam Hukukunda Haksız Fiil ve Haksız Fiilden Doğan Sorumluluk*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Gökmenoğlu, Hüseyin Tekin. *İslâm Hukukunda Şahsiyet Hakları*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1991.
- Hacak, Hasan. “Mal”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/461-465. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.

- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî. *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1412/1992.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed. *el-Mugnî*. 10 Cilt. Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.
- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed. *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İslâmi, ts.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid. *Fethu'l-Kadîr*. 10 Cilt. Beyrut: Matbaatü'l-Kübra'l-Emiriyye, 1317/1899.
- Jalal, Nasir Khalil. "İslam Ceza Hukuku Perspektiniden Elektronik Suç". çev. Osman Güman. *İslam Ceza Hukuku*. 722-751. İstanbul: Lale Yayıncılık, 2017.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslâm Hukuku*. 3 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 2006.
- Kâsânî, Ebû Bekr Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed. *Bedâiu's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986.
- Ketizmen, Muammer. *Türk Ceza Hukukunda Bilişim Suçları*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.
- Kuş, Oğuz. "Metaverse: Dijital Büyük Patlamada Fırsatlar ve Endişelere Yönelik Algılar". *Intermedia International e-Journal* 8/15 (2021), 245-266.
- Liv, Cemil. "İslâm Hukuku Açısından Nft Ve Metaverse Ürünlerin Satım Sözleşmesine Konu Olması". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 22/2 (2022), 1055-1086.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *el-Ahkâmü's-sultâniyye ve'l-vilâyâtü'd-dîniyye*. Kahire: Daru'l-hadis, ts.
- Muhammed Ebû Zehre. *el-Cerime ve'l-Ukûbe fi'l-fikhi'l-İslâmi*. 2 Cilt. Kahire: Daru'l-Fikri'l-Arabi, ts.
- Müslim, Ebû'l-Hüseynel-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-sahîh*. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Nalbant, Kemal Gökhan - Uyanık, Şevval. "A Look At The New Humanity: Metaverse and Metahuman". *International Journal of Computers* 7 (ts.), 7-13.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *el-Mahsûl*. 6 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.
- Sezer, Ayşe. "Telif Hakları Özelinde İslam Hukukunun Fikri Mülkiyet Yaklaşımına Dair Bir Araştırma". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (2000), 985-1015.
- Şâtîbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî. *el-Muvâfakât*. 7 Cilt. Kahire: Dâru İbn Affân, ts.
- Şen, Cemalettin. *Sistemantik Mecelle: Kategorik Giriş ve Tam Metin*. Bursa: Emin Yayınları, 2022.
- Tarakcioğlu, İhsan. *Türk Medenî Hukuku*. Ankara: Emel Mtbaacılık, 1974.

Udeh, Abdulkâdir. *et-Teşrîü'l-cinâiyyü'l-İslâmî mukârinen bi'l-kânûni'l-vad'î*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kâtibi'l-Arabi, ts.

Uzunpostalıcı, Mustafa. "İslâm Hukukunda Şahsiyet ve Hakiki Şahıs". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 7 (2006), 55-88.

Yiğit, Yaşar. *İslam Ceza Hukuku Hükümlerinin Yürürlüğü*. Ankara: Sistem Ofset Yayıncılık, 2012.

Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Bahâdir. *el-Mensûr fi'l-Kavâid*. 2 Cilt. Kuveyt: Vizaratü'l-Evkâf, 1405/1985.

Çevrimiçi Kaynaklar

ATA, Ata Kurumsal Danışmanlık. "Türkiye'de Metaverse Hukuku". Erişim 1 Ekim 2022. <https://atakurumsal.com/turkiyede-Metaverse-hukuku>

NPR, National Public Radio. "Facebook wants to lean into the Metaverse. Here's what it is and how it will work". Erişim 01 Ekim 2022. <https://www.npr.org/2021/10/28/1050280500/what-Metaverse-is-and-how-it-will-work>

Thinktech, Thinktech STM Teknolojik Düşünce Merkezi. "Metaverse: Fırsatlar ve Tehditler". Erişim 03 Ekim 2022. <https://thinktech.stm.com.tr/tr/Metaverse-firsatlar-ve-tehditler>

Microsoft. "Microsoft Cloud at Ignite 2021: Metaverse, AI Hyperconnectivity in a hybrid World". Erişim 01 Ekim 2022. <https://blogs.microsoft.com/blog/2021/11/02/microsoft-cloud-at-ignite-2021-Metaverse-ai-and-hyperconnectivity-in-a-hybrid-world>.

Euronews. "Facebook bets big on the Metaverse. What is it?". Erişim 07 Ekim 2022. <https://www.euronews.com/next/2021/10/18/facebook-to-become-a-Metaverse-company-as-it-seeks-place-in-sci-fi-future>

Webtekno. "Bir Kadın Metaverse'te Tacize Uğradı". Erişim 01 Ekim 2022. <https://www.webtekno.com/Metaverse-kadin-cinsel-taciz-h120240.html>

Hukuk ve Bilişim. "Metaverse ve Bilişim Hukuku". Erişim 01 Ekim 2022. <https://hukuk-vebilisim.org/Metaverse-ve-bilisim-hukuku>

KVK, Kişisel Verilerin Korunması Kanunu. Türkiye: Kişisel Verileri Koruma Kurulu, 2016. Erişim 22 Ekim 2022. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6698&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

NTV, Nergis Televizyonu. "Metaverse'te Kadına Yönelik Cinsel Taciz". Erişim 28 Ekim 2022. <https://www.ntv.com.tr/teknoloji/Metaverse'te-kadina-yonelik-cinsel-taciz-avatara-saldirdilar,15tMim1ogU-UwVHE00v23w>

- Teknovr. “Meta’nın İnsan-Bilgisayar Etkileşimi Dokunsal Eldivenleri 7 Yıllık Geliştirme Süreci”. Erişim 09 Ekim 2022. <https://teknovr.com/insan-bilgisayar-etkilesimi-dokunsal-eldivenleri>
- Teknotechnic. “Metaverse’te Öpüşmek Mümkün Oluyor”. Erişim 25 Ekim 2022. <https://www.teknotechnic.com/Metaversete-opusmek-mumkun-oluyor.html>
- Bigumigu. “Metaverse’de Fiziksel Acıyı Hissetmek”. Erişim 09 Ekim 2022. <https://bigumigu.com/haber/Metaverse-de-fiziksel-aciyi-hissetmek-h2l-technologies>
- NTV, Nergis Televizyonu. “Metaverse’te Taciz Karşıtı Önlem”. Erişim 29 Ekim 2022. <https://www.ntv.com.tr/teknoloji/Metaversete-taciz-karsiti-onlem-kisisel-alan-geliyor,TYLaaHqELk-H2TUAYn80Fw>
- CNBC, Consumer News and Business Channel. “Serious Crime In The Metaverse Should Be Outlawed By The U.N.”. <https://www.cnbcs.com/2022/05/25/Metaverse-murders-need-to-be-policed-says-uae-tech-minister.html>